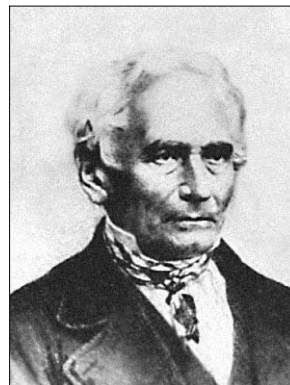

Purkynie Jan Evangelista (1787-1869)

Twórca pierwszego w Europie Instytutu Fizjologii

Urodził się 17 grudnia 1787 roku w Libochowicach koło Litoměřic (Czechy), gdzie jego ojciec był urzędnikiem księcia Dietrichsteina. Miał 6 lat, gdy jego ojciec zmarł, a cała rodzina znalazła się w bardzo trudnej sytuacji materialnej. Do 10 roku życia uczył się w swoim rodzinnym mieście, później oddany został do szkoły pijarów w Mikulovie na Morawach, gdzie z dobrymi wynikami ukończył szkołę powszechną i 6 klas gimnazjalnych. Po ukończeniu gimnazjum chciał wstąpić do zakonu pijarów, w związku z czym odbył roczny nowicjat w Altwasser na Morawach, blisko śląskiej granicy. Później, w roku 1805, pracował jako nauczyciel II klasy gimnazjalnej w Strażnicach na granicy węgierskiej, a w roku następnym jako nauczyciel I klasy szkoły powszechnej w Litomyšlu.

W ciągu tych trzech lat zapoznał się z językiem włoskim i francuskim oraz literaturą w tych językach, niemiecki język znał od dawna, a po lekturze dzieł Fichtego zapragnął wyrwać się z kręgu dotychczasowych zajęć. Porzuciwszy myśl o życiu zakonnym udał się do Pragi, gdzie, utrzymując się początkowo z korepetycji, a później jako nauczyciel domowy, studiował lingwistykę, filologię i filozofię. Z dużym zapałem zajmował się też naukami przyrodniczymi, lecz myślał wówczas bardziej o karierze literata, niż przyrodnika. Na takich swobodnych „studiach filozoficznych” zeszyły mu ponad trzy lata, i dopiero dzięki namowie, poparciu i pomocy materialnej barona Hildprandta zdecydował się na studia medyczne.

Podczas studiów interesował się głównie anatomią i fizjologią, a za temat swej doktorskiej dysertacji obrał sobie fizjologię wzroku. Dysertacja ta, którą opublikował w roku 1818, wpłynęła znacząco na całe jego późniejsze życie, gdyż zwróciła na siebie uwagę nie tylko Goethego, który zajmował się teorią barw, ale i tajnego radcy medycznego Rusta w Berlinie, dzięki czemu Purkynie, który był asystentem Katedry Anatomii w Pradze i bezskutecznie zabiegał o Katedrę Fizjologii w Peszcie lub Katedrę Patologii w Pradze, otrzymał po przeniesieniu do Marburga Augustie Bartelsie profesurę we Wrocławiu, o którą ubiegało się wielu tak sławnych wówczas uczonych, jak chociażby Karl Carus.

Pracując we Wrocławiu Purkynie stworzył postawy fizjologii, jako odrębnej gałęzi wiedzy. W roku 1825, dwa lata wcześniej, nim Baer odkrył komórkę jajową ssaków, zaobserwował w jaju ptasim pęcherzyk zarodkowy, tj. jądro komórki jajowej. W dziedzinie fizjologii wzroku odkrył zmianę wrażliwości oka na barwy podczas adaptacji do ciemności (zjawisko Purkyniego) oraz zarys cieni naczyń krwionośnych powstający przy bocznym oświetleniu siatkówki (figura Purkyniego). Dla badań fizjologii wzroku skonstruował przyrząd, który nazwał thaumatropem, a który później nazwano stroboskopem. Opisał duże wielodendrytowe neurony mózdzku (komórki Purkyniego) i włókna układu warunkującego automatyzm pracy serca (włókna Purkyniego). W roku 1839 wprowadził do literatury naukowej pojęcie protoplazmy i, przed Theodorem Schwannem oraz Maxem Schleidenem, opublikował referat o podobieństwie elementów strukturalnych organizmów roślinnych i zwierzęcych. Założony przez niego w roku 1842 Instytut Fizjologiczny we Wrocławiu był pierwszym tego rodzaju instytutem w Europie.

Poza swymi głównymi dziełami Purkynie publikował też mnóstwo artykułów w czasopismach naukowych, w tym również w rocznikach Śląskiego Towarzystwa Kultury Ojczyznej, którego był aktywnym członkiem, a przy tym jednym z pierwszych, którzy organizowali odczyty dla szerszej publiczności. Znał doskonale język polski, w którym opublikował szereg prac z dziedziny humanistyki. Obok poezji Schillera i „Jerozolimy wyzwolonej” Tassa przetłumaczył też na język czeski wiele dzieł literatury polskiej i pozostawił bogatą korespondencję z polskim światem naukowym i literackim.

Gdy w roku 1848 wydawało się, że nadchodzą zupełnie nowe czasy w monarchii Austro-Węgierskiej, nabrał ochoty, by znów służyć swej ojczyźnie. Pozostawiwszy we Wrocławiu środowisko naukowe – wyniki badań, uczniów, zwolenników, podstawowy warsztat – dzięki któremu fizjologia mogła się tu nadal rozwijać, przeniósł się w roku 1850 z powrotem do Pragi, gdzie rozpoczął wykłady w Szkole Wyższej. Założył tam również Instytut Fizjologiczny, a w roku 1853 założył pierwsze czasopismo przyrodnicze w języku czeskim – „Živa”. Nie zważając na swój podeszły wiek i nie najlepszy stan zdrowia pracował niestrudzenie niemal do samej śmierci.

W roku 1829 przyjęty został w poczet członków Leopoldyńsko-Karolińskiej Akademii Przyrodników (Matrikel No. 1339), przybierając na cześć Erazma Darwina, dziadka Karola Darwina, przydomek „Darwin”. Ponadto był członkiem Royal Society w Londynie, Linnean Society, akademii nauk w Wiedniu, Paryżu, Petersburgu, Zagrzebiu i Peszcie, Praskiego Towarzystwa Naukowego, korespondował z akademiami w Berlinie, Krakowie i Brukseli oraz z towarzystwami lekarskimi w Berlinie, Petersburgu, Brukseli, Hamburgu, Erlangen, Pradze i Warszawie. Występował z referatami na posiedzeniach przyrodników w Berlinie, Dreźnie, Wrocławiu, Pradze i Karlsbadzie. Za swoje zasługi odznaczony był pruskim Czerwonym Orłem III Kl., rosyjskim Orderem Włodzimierza i austriackim Orderem Leopolda. W grudniu 1868 roku uroczystie obchodzono 50 rocznicę jego doktoratu. Na krótko przed śmiercią został nobilitowany przez cesarza Franciszka Józefa. Zmarł 28 lipca 1869 roku w Pradze.

Wybrane prace:

- 1818 – Beiträge zur Kenntniss des Sehens in subjectiver Hinsicht. Prag.
- 1823 – Beobachtungen und Versuche zur Physiologie der Sinne. I Th. Berlin.
- 1825 – Neue Beiträge zur Kenntniss des Sehens in subjectiver Hinsicht. Prag.
- 1825 – Symbolae ad ovi avium historiam ante incubationem. Leipzig.
- 1826 – Beobachtungen und Versuche zur Physiologie der Sinne. II Th. Berlin.
- 1830 – De cellulis antherarum fibrosis nec non de granorum pollinarium formis. Vratislaviae.
- 1834 – Entdeckung kontinuierlicher durch Wimperhaare erzeugter Flimmerbewegungen. *Müllers Archiv für Anatomie, Physiologie und wissenschaftliche Medizin* [mit G. Valentin].
- 1835 – Bemerkungen über die Unabhängigkeit der Flimmerbewegung der Wirbelthiere von der Integrität des centralen Nervensystems. *Ibid.* [mit G. Valentin].
- 1835 – De phaenomeno generali motus vibrationis in membranis. Vratislaviae [mit G. Valentin].
- 1835 – De motu vibratorio animalium vertebratorum. *Nova Acta Phys. Med. Nat. Cur.* 17 [mit G. Valentin].
- 1838 – Vorläufige Mittheilungen aus einer Untersuchung über künstliche Verdauung. *Müllers Archiv* [mit. S. Pappenheim].
- 1839 – Nowe spostrzeżenia i badania w przedmiocie fizjologii i drobnowidzowej anatomii. *Rocznik Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim* 2.

- 1845 – Mikroskopisch-neurologische Beobachtungen. *Müllers Archiv*.
- 1847 – Beobachtung eigenthümlicher Körnerfaden an der inneren Oberfläche der Herzventrikel. *Übers. Arb. Schl. Ges. vaterl. Kultur*.
- 1858 – Podrobné zprávy o mojích starších i novějších literárních, zvláště přírodnických. *Živa* 5.
- 1860 – Über die Verwerthung der bisherigen Beobachtungen im Gebiete des subjectiven Sehens für Anatomie, Physiologie, Physik, Psychologie, Kunst und Gewerbe. *Sitzungsberichte der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*.
- 1865-1866 – Individuální duševní ústroj člověka. *Krok* 1-2.

Žródla:

- Heidenhain R. 1888. Allg. Deutsche Biogr. 26. S. 717-731.
- Nowack K. G. 1836. Schlesische Schriftsteller-Lexikon I. S. 128-132.
- Oelsner T. 1870. Jber. Schl. Ges. vaterl. Kult. 47. S. 352-356.
- Pater M. 1958. Ludzie dawnego Wrocławia. Wrocław. S. 68-72.
- Pater M. 1997. Historia Uniwersytetu Wrocławskiego do roku 1918. Wrocław. S. 127, 128, 169, 231-233, 267.
- Winterstein H. 1931. Schlesische Lebensbilder IV. Breslau. S. 240-251.

Portret z: Historia Śląska (red. S. Michalkiewicz). T. II. Cz. II. Wrocław – Warszawa – Kraków. 1970.